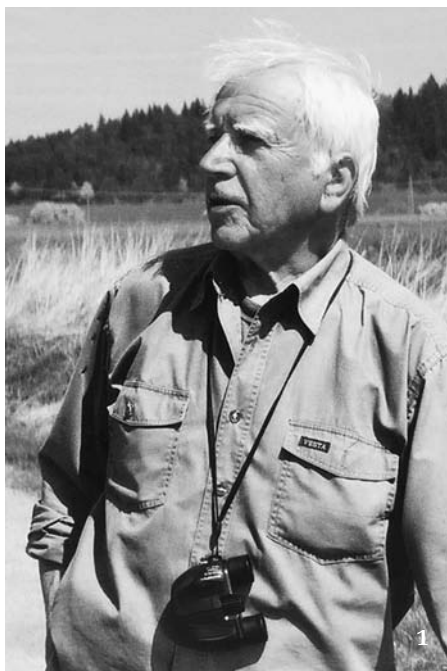

Jiří Formánek devadesátiletý

RNDr. Jiří Formánek, CSc., se dne 6. února 2020 zařadil mezi české zoology, kteří se dožili úctyhodného věku 90 let. Narodil se v Pulicích u Dobrušky v rodině pánské-ho krejčího. Před začátkem Jiřího školní docházky se rodina odstěhovala do Prahy, nejprve do Vršovic, krátce nato pak na Letnou. Blízkost Královské obory (Jiří zásadně nikdy nepoužíval název Stromovka) nesporně významně ovlivnila jeho zaměření na ornitologii. Svou nevšední trpělivost a pečlivost uplatňoval při vyhledávání ptačích hnízd. V Královské oboře se setkal s Vladislavem Burešem, kterého zastihl při odchycích ptáků pro účely kroužkování. Ten ho seznámil s Ottou Kadlecem, vedoucím Kroužkovací stanice tehdejší Československé ornitologické společnosti a výrobcem kroužků. Jiří se již od studentských let zapojil do okruhu mladých ornitologů, kteří pravidelně docházeli na Maniny k O. Kadlecovi do jeho proslulé „garáže“ vypomáhat při výrobě kroužků. Stal se poměrně brzy kroužkovatelem, odchytí ptáků do sítí však u něho zůstávaly v pozadí za kroužkováním mláďat v hnízdech i za odchycem do „sklopek“ (sklopných sítěk).

Po dokončení středoškolských studií nastoupil na Přírodovědeckou fakultu Univerzity Karlovy, kde se poznal s „panem Docentem“ RNDr. Waltrem Černým. Stal se jedním z jeho nejoblíbenějších žáků, běžně trávil část prázdnin na Blatensku jako téměř čtvrtý syn v rodině Černých. Blatensko si velmi oblíbil a často se tam vracel. Po absolvování fakulty pracoval krátce v Západočeském muzeu v Plzni. Odtud putoval na povinnou dvouletou základní vojenskou službu, která mu byla ještě trochu prodloužena v souvislosti s „maďarskými událostmi“ (1956). Po návratu z vojny zamířil do dalšího muzea – Jihočeského muzea v Českých Budějovicích, kde působil do konce r. 1964. Poznal nejen kraj rybníků, ale i horské oblasti, především Novohradské hory a Šumavu. Rád vzpomíná, jak jezdili s W. Černým na motocyklu od vesnice k vesnici po často ještě prašných cestách, kontrolovali a podle místních možností i kroužkovali čápy bílé. Věděli, kde si mohou vypůjčit žebřík i kde jim hospodyně nabídne dobré buchty. Výsledkem těchto cest je práce Rozšíření čápa bílého v Československém kraji (1959). Ve sledování čápů bílých pokračoval i po nástupu do Národního muzea; získal několik kroužkovatelů, kteří se nebáli šplhat po střechách, komínech a žebřících. Po dobu výstupu k hnízdu se pravidelně věnoval odečítání čísel kroužků dospělých čápů – podařilo se mu přečíst na desítky čísel a získat tak cenné údaje ze života našich čápů.

Jiřího vždy trápila zdevastovaná česká krajina bez pestré nabídky rostlin, hmyzu (chyběli mu hlavně motýli) a samozřejmě i ptáků. Nepoznal jsem nikoho, ani mezi

1 Odpočinek při odchytu slavíků modráčků (*Luscinia svecica cyaneula*). Beňovy u Klatov, duben 2016. Foto J. Škopek

2 Hnízdo tuhyka obecného (*Lanius colurio*), vejce mívají skvrny rozmístěné v pásu na tupém pólu. Foto J. Formánek

profesionálními ochránci přírody, koho by to tak trápilo a tak často o tom mluvil. Před lety jsme s jedním z nich projížděli mezi jihočeskými poli a Jiří si posteskl: „Těch zoufalejších skřivánek je sotva desetina toho, co bejvalo ještě před padesáti lety!“ A já jsem se ho pokoušel chlácholit slovy: „To bude asi tím, že moc pamatuješ“.

Když byla k 1. lednu 1965 zřizována kroužkovací stanice jako profesionální pracoviště Národního muzea, Jiří Formá-

nek přijal nabídku a ve vedení stanice pak zůstal až do konce r. 2001. Na tomto pracovišti mohl využít své znalosti české krajiny – v dětství jezdil do okolí Dobrušky a Chrástu u Březnice, ve studentských letech na Blatensko i na jižní Moravu, v „muzejnických“ letech poznal Plzeňsko, Chodsko i Československo. Tam se podílel na zřízení ornitologické terénní stanice u rybníka Blatec a po řadu let byl jejím správcem. Stanice se pravidelně stávala základnou při každoročních odchycích hus velkých a při cestách za čápy bílémi, pokud kontroly lokalit daného dne skončily někde poblíž.

Ornitologické znalosti jubilant uplatnil i při fotografování ptáků. Pro jeho činnost bylo příznačné, že se zajímal o druhy méně početné až vzácné, jejichž hnízda bylo obtížné objevit. Můžeme jmenovat např. kolihu velkou a slavíka modráčka středoevropského na Chodsku a Klatovsku, hýla rudého na Šumavě a v Orlických horách, pěvušku podhorní, lindušku horskou a slavíka modráčka tundrového v Krkonoších, lindušku úhorní na severočeských výsypkách po těžbě hnědého uhlí a strnada zahradního v Českém středohoří. U některých z těchto druhů byl po řadu let jediným u nás, kdo objevil hnízdo a pořídil fotodokumentaci. Samostatnou kapitolou jeho činnosti bylo shromažďování záběrů hnízd pěvců s plnou snůškou. Záměr vydat tato hnízda jako publikaci atlasového typu byl sice na určitou dobu „zmrazen“, ale díky vstřícnosti, porozumění a pochopení redakce Nakladatelství Academia vyšla v druhé polovině r. 2017 útlá kniha Hnízda pěvců České republiky. Pokud jde o publikační činnost, převažují práce, na nichž se podílel formou spoluautorství: „lexikon“ s Janem Hanzákem, Atlas hnízdního rozšíření ptáků Prahy (2002), Atlas migrace ptáků České a Slovenské republiky (2008), Příroda v ČSSR (1976; druhé vydání v ČR a SR, 2002), především však Fauna ČSSR/ČR – Ptáci (1972–83), kde vypracoval k jednotlivým druhům ptáků kapitoly o tahu na podkladě výsledků kroužkování. Paradoxem je, že v dobách pokusu o nastolení komunismu u nás mu „komise“ tuto práci neuznala jako dostatečně odbornou a vědeckou, byť šlo o práci zcela původní. Dnes už nikdo zřejmě neuvěří a neocení, že veškeré mapy s nálezy okroužkovaných ptáků kreslil tuší pomocí rýsovacích potřeb dostupných v té době.

Jiří Formánek se věnoval i popularizační činnosti. Sotva už asi někdo spočítá, kolik přednášek pronesl pro veřejnost, vždy doprovázených vlastními špičkovými diapozitivy, kolik článků napsal do časopisů (Myslivost, Květy aj., včetně Živy). Spolupracoval i s Československou televizí (pořad Lovy beze zbraní, v ostravském televizním studiu) a Českým rozhlasem na úspěšném pořadu Hlas pro tento den. Po řadu let jezdil jako průvodce na exkurze Československé ornitologické společnosti (později České společnosti ornitologické). Po odchodu do penze nyní tráví větší část roku na Vysočíně; Prahu opouští v dubnu, vrací se až koncem října.

Přejme mu ještě hodně hezkých chvilek při pozorování ptáků a naslouchání jejich zpěvu.